

Aristoteles'te Bir *Teleia Arete* Olarak Kişide Adalet: *Pleoneksia*'nın Neliği; İsteyerek- İstemeyerek Yapılan Eylemler

---

[The Justice in Aristotle as One's *Teleia Arete*: The Whatness of *Pleoneksia*; Willingness and Unwillingness in Actions]

Lale Levin Basut

Yrd. Doç. Dr., Yeditepe Üniversitesi

Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü

levin.basut@yeditepe.edu.tr

ÖZET

Bu yazı Aristoteles'in onu anladığı tarzda adaletin nediri ile adalet tartışması etrafında dönen yan-araştırmaları açıklamayı amaçlıyor. Nitekim adaletin nediri sağlam şekilde *dialektike* denilen *methodos* ile belirlendiğinde geriye şu sorulara yanıt vermek kalıyor: adaletsizlik eden kişinin adaletsiz kişi olmaması olanaklı mıdır? Adaletsizlik etmelerin hepsinde bir adaletsizlik söz konusu mudur? Kişinin kendisine adaletsizlik etmesi olanaklı mıdır? İsteyerek adaletsizliğe uğramak kişi için söz konusu olabilir mi? Nelerde adaletsizlik söz konusudur? Yazı ayrıca, Aristoteles ve genelinde antikçağ felsefesinin örtük ama zorunlulukla işaret ettiği, insan için öteki hayvanları yemedeki probleme ve bunun adil olan (*to dikaion*) ile ilişkisine de değiniyor.

Anahtar Sözcükler: Adalet, *dikaiosyne*, *dikaiosyne kata meros*, parçaya göre adalet, *arete*, erdem, *holearete*, tam erdem, *pleoneksia*, isteyerek yapma, istemeyerek yapma, özgürlük, *praxis*, eylem.

ABSTRACT

This paper intends to explain both the what it is for justice to be and the sub-discussions revolving around the discussion concerning justice as Aristotle grasps both. For once we determine the what it is for justice to be with the *methodos* called *dialektike* what is left for us to do is to answer these questions: is it possible for someone to do injustice without yet being unjust? Can we talk of injustice among all those doings of injustice? Is it possible for someone to be unjust to him/herself? Is it truly possible to have injustice done to one willingly? Which cases are the ones that admit of an apparent injustice?

The paper as a conclusion discusses the ethical problems that revolve around the old habit of the human-animals, called “eating non-human animals”, and the relation this has to what is just (*to dikaion*).

Keywords: Justice, morality, willingness, freedom, action.

GİRİŞ

Bu makale, “Yunan felsefesinden bir felsefe metnini felsefeye açma görevini üstleniyor” (Heidegger, 1997, s. 3). Bu temel metin, Aristoteles’in *Nikomakhos’a Etik*’inin beşinci kitabı. Bu kitapta Aristoteles adaletin nedir’ini enine boyuna tartışıyor.

Adalet ve adil olana, bunlarla birlikte adaletsizliğe ve adaletsiz olana, ve genel olarak her kavrama ilişkin bir sav ortaya koymayı amaçlayan felsefeci, “özgünlüğe ilişkin iddiaları güdük ve gülünç” (Heidegger, 2010) kalmayacaksa ilkin yukarıda belirtilen bu görevi gücü yettiğince yerine getirmelidir. Aşağıdaki çalışmada Aristoteles’in metninin açılmanması ile birlikte giden savlar birer *parergon*’dur (yan-ürün) ve ilineksel olarak, bir *dialektike* araştırmasının sonucu olarak ortaya çıkagelmışlerdir. Bir savın bu tarzda *parergon* olması ve onun ilineksel ortaya koyulmuş olması, onun “atık”, ya da önemsiz bir ürün olmasını asla imlemez. Aksine bu tarz bir sav ancak kendi yüzü suyu hürmetine değil de, sırf anlamayı amaçlayan bir çaba ile; ilineksel biçimde ortaya çıkmışsa, onun her tür sofistlemeyen uzak ve sağlam biçimde oluşturulduğu iddiasında bulunulabilir.

I. Kısım: Adaletin Neliği

Adalet tartışmasına başlangıç olan *endokson* (genel kanı) şudur: “**herkes** insanların adil olanı yapan insanlar olmalarını, adil eylemlerde bulunmalarını ve haklı şeyler istemelerini sağlayan huya ‘adalet’, aynı şekilde insanları haksızlık yapmaya ve haksız şeyler istemeye götüren huya da ‘adaletsizlik’ demek istiyor” (Aristoteles, 2007, 1129a 10).

Aristoteles adalet araştırmasında izlenecek yolu çizebilmek için *dynamis* (yeti, olanak), *episteme* (bilgi) ve *heksis* (huy) üçlüsü arasında ortak olan ile ortak olmayanı açık kılmağa girişiyor. Nitekim *heksis* (huy) bu ikisinden belli bakımdan ayrılır ve ayrıldığı bu nokta adalet araştırmasında tutulacak yola ışık tutar:

“Nitekim *episteme*’ler ve *dynamis*’ler ile *heksis*’ler konusunda durum farklıdır” (Aristoteles, 2007, 1129a 14). Aynı ve tek *hypokeimenon*’da (taşıyıcı) karşıtlara ilişkin *dynamis* (olanak) bulunabilir. Bu hem insanla hem de öteki hayvanlarla ilgili çok temel bir duruma işaret eder: Bir ve aynı *dynamis* (olanak) belli tarzda etkinliğe döküldüğünde karşıtlardan birine götürür; aynı ve tek kişide

hem cimri hem de cömert olmak *dynamis*'i (olanak) vardır. Şu biricik kişide bu durumlardan birinin kurulması ise bu *dynamis*'in (olanak) işletilmesi ile mümkün olur.¹

Karşıt *episteme*'ler (bilgi) ise aynı *hypokeimenon*'da (taşıyıcı) birlikte ve bir-arada bulunur. Belli bir *pragma*'ya (nesne) ilişkin, bu *pragma*'nın (nesne) ancak ve ancak nasıl işlenebileceğini **bilen** kişi, bununla birlikte bu *pragma*'nın (nesne) tam da nasıl işlenmemesi; dönüştürülmemesi gerektiğini de **bilir**. “Çünkü karşıtların olanağının ve bilgisinin aynı olduğu; oysa karşıt huyların olduğu, ama karşıtların huyunun aynı olmadığı düşünülüyor” (Aristoteles, 2007, 1129a 13). Sözelimi cimrilik denilen *heksis* (huy) hem “cimri”de hem de “cömert”te bulunmaz.

“Bir huy sık sık karşıtıdan bilinir; çoğu kez huylar da taşıyıcılarından tanınır” (Aristoteles, 2007, 1129a 17). Karşıt huyların aynı taşıyıcıda bulunabilmesi olanaklı değilse o halde araştırmada izlenecek yol araştırılan huya iye olan, bunun taşıyıcısı bir *hypokeimenon*'u (taşıyıcı) incelemek olacaktır. Bu *hypokeimenon*'da karşıt *heksis*'ler (huy) birlikte ve bir-arada bulunamaz. Adalet *heksis*'ine iye kişide bu *heksis*'in yanında adaletsizlik *heksis*'i de olamaz. Dolayısıyla taşıyıcılara bakan kişi ayrık ve yalın biçimde bir *heksis*'i karşıtıdan bağımsız sağınca yakalayabilir.

O halde adaletin nedir'ini bulmada gidilecek yer *ta phainomena*'dır (görünenler) yani adil olan tek tek kişilerdir. Fakat huylar karşıtlarından ya da karşıtları ile bilinebilir ise, bundan önce adaletsizliğe ve adaletsiz kişiye bakmak daha uygun olacaktır. “O halde adaletsiz insandan kaç anlamda söz edildiğine” (Aristoteles, 2007, 1129a 31) bakmak uygun gözüküyor. Tepeden ve bir-arada bakıldığında “yasaya uymayan kişinin (*paranomos*), *pleonektes*'in ve eşitliği gözetmeyen kişinin (*anisos*)” (Aristoteles, 2007, 1129a 32) her birinin adaletsiz olduğu düşünülür. Bunların her birinin aynı anlamda adaletsiz olup olmadığı sorulabilir. Buna yanıt vermek için *pleonektes*'in ve *pleoneksia*'nın nedir'ini açık kılmak gerekiyor.

Pleoneksia'nın ve genel olarak her bir Aristoteles kavramının kök biçimi ve ilk-elden anlamı, bir etimoloji çalışması yapmak isteyen felsefeci için, bir Platon metninde el altında ve hazır bulunur. Dahası böyle bir sözcüğün felsefeci anlamını, Aristoteles'in onu ilk duyduğu ve kavradığı biçimi ile kavrayabilmek için gelişigüzel bir sözlük çalışması asla yeterli değildir. Bir Platon metninde bir Aristoteles kavramının izini sürmek, Aristoteles'in kendisine sunulan *endokson*'ların (genel kanı) içinde nasıl yetiştiğini ve bu *endokson*'ların içinde *kendi* yolunu nasıl bulduğunu izlemek demeye gelir. Bir Aristoteles kavramı araştırmasının ilk uğrağı zorunlu olarak bir Platon metnidir.

¹ Akşam yemeğine sakın biçimde eşlik eden miskin ve uykucu Pitbull ile, açığa ve *koinonia*'ya çıktığında etrafına dehşet saçan Pitbull'a dikkat edin. Her ikisinin de *dynamis*'i bir ve aynıdır.

Dolayısıyla *Pleoneksia*'yı ilk-elden ve kök biçimiyle anlamak için Platon'un genelinde, adalet üzerine konuştuğu *Politeia* adlı yapıtının, birinci ve ikinci kitaplarına gitmek zorunlu.

Pleoneksia “daha çoka ilişkin bir açgözlülüktür”² (Plato, 2007, 358 C-D) karşısındakinin durumunu belli bir eylem sonrasında bu eylemle bağlantılı olarak aşağıda bırakarak üste çıkan kişinin işidir. *Pleonektes* bu konuda ince düşünmeye gerek görmeyecek biçimde, kendi gibileri (adil olmayanları) ve kendi gibi olmayanları (adil olanları) benzer tarzda “aşmak”, yenmek, “geçmek” ister. *Haplos* (kendi başına) iyiler³ söz konusu olduğunda adil kişiden ve adil olmayan kişiden daha fazlasını elde etmek ister. Çünkü o, *haplos* (kendi başına) iyi olanların *pros ti* (birine göre) iyi olamayabileceğinin ayırında değildir. Dahası ona göre *haplos* iyi şeylerden ne olursa olsun daha çok elde etmek (*pleon ekhein*) “iyi”dir.

Adil kişi ise bir öteki adil kişiyi ne “aşmak” ister ne de onun elde ettiğinden daha çoğunu elde etmek peşindedir. Çünkü **birincileyin** “erdemli kişi tek tek şeyler hakkında doğru yargıda bulunur ve tek tek şeyler konusunda ‘doğru’ ona görünendir.” (Aristoteles, 2007, 1113a 30). Bundan ötürü, adil kişi bir başka adil kişinin durduğu yerin ötesinde ya da berisinde durmak istemez; onu “aşmak”, geçmek istemez. Nitekim bu öteki kişinin durduğu ya da işaret ettiği yer tam da bulunulması gereken yerdir ve o kişi *praktike aletheia* (Bkz. Aristoteles, 2007, 1139a 25) sahibidir. “Ama kötü ve aptal olan biri hem kendisine benzer olanları hem de karşıt olanları aşmak ister” (Plato, 2007, 350C). **İkincileyin**, adil kişi, *haplos* (kendi başına) iyiler söz konusu olduğunda *para aksian* (değere aykırı) bir dağıtım yapmaz. Sözelimi kendisine daha çok, karşısındakine daha az düşecek biçimde paylaşırma yapmağa gitmez. Çünkü ne olursa olsun daha fazlasını elde etmeye (*pleon ekhein*) değmez. Bunları da huyundan ötürü; tercih ile birlikte yapar.

Adaletin (ve adaletsizliğin) çok-anlamlılığı öteki Aristoteles kavramlarının çok-anlamlılığında şu bakımdan ayrılır: Adalet söz konusu olduğunda farklı anlamların birbirine çok yakın olduğu bir çok-anlamlılıktan söz edilir. Bunlar aynı *genos* (cins) altında birbirine çok yakın düşer, aynı adı alır (*synonymos*) fakat nelikleri (*eidos*) birbirinden farklıdır. Bu birbirine yakın çok-anlamlılığı ayırtırmak güç bir iştir.

Adalet Aristoteles'in tam erdem olduğunu söylediği ikinci erdemdir (Aristoteles, 2007, 1124a 7). Tam erdem olan bir erdem pek çok başka erdemle ilişkisi içinde ve ilişkisi bakımından böyle

²*Pleoneksia*'nın çevirisinde, pek çok yerde, Joe Sachs'in kullandığı şu karşılığı kullandım: “daha çoka ilişkin bir açgözlülük”.

³“talihlilikle ve talihsizlikle ilgili olan iyiler” (Bkz. Aristoteles, 2007, 1129b 7).

adlandırılır. Adalet bütününde ve en geniş anlamı göz önünde bulundurulduğunda öteki karakter erdemlerini belli tarzda içinde barındırır diye düşünülür.

Adaletin *koinotatos logos*'u (en genel tanımı) şudur: Adalet *haplos* değil de *pros heteron* bir *teleia arete*'dir. Yani yalnızca herhangi bir [karakter] erdem[i] değil, kişinin bir öteki kişi ya da şey ile ilişkisi içinde düşünülen bir tam erdemdir⁴. Bu *koinotatos logos* aynı zamanda *hole arete*'ye (erdem bütünü) işaret eder. İşaret ettiği şey öteki karakter erdemlerinin tamamıdır. Ama bu işaret etme çok özel bir tarzda olur. “Ne sabah yıldızı[nın] ne de akşam yıldızı[nın] böylesine harika bir şey” (Aristoteles, 2007, 1129b 28) olması adaletin bir biçimde [karakter] erdem[in] tamamı demeye gelmesinden ötürüdür. Herhangi bir karakter erdeminden adaleti ayıran onun *pros heteron* oluşudur. Dolayısıyla adalet söz konusu olduğunda “tamlik” **hem** öteki karakter erdemlerinin adaletin içinde çok özel bir biçimde bulunmasını **hem** de adalet söz konusu olduğunda erdem kullanılışında bir genişleme olmasını imler.

Herhangi bir karakter erdeminin aynı zamanda “adalet” diye düşünülebilmesi için o erdemle birlikte giden *praksis*'in *pros heteron* olması gerekir. “Çünkü adalet bir başkasıyla ilişkide söz konusudur” (Aristoteles, 2007, 1130a 3). Herhangi bir karakter erdemi eğer yalnızca kişinin kendisi ile ilgisinde söz konusu oluyor ise o *haplosarete*'dir (yalnızca erdem); ama aynı karakter erdemi eğer bir ötekine karşı yapılan bir *praksis* (eylem) için düşünülüyorsa adalettir (Aristoteles, 2007, 1113a 3). Sözgelimi bir karakter erdemi olan ölçülülük eğer aynı zamanda adalet olarak düşünülecekse onun *pros heteron* kısımları⁵ göz önünde bulundurulmalıdır. Yemede, içmede, cinsellikte söz konusu olan bu karakter erdemine iye kişi eğer bir başkasına pay etmesi söz konusu olmayan bir yemeği yemesi gerektiği kadar ve biçimde⁶ yiyorsa onun yapıp etmesinin adalet denilen huy ile bir ilişkisinin olduğu söylenemez. Bu eylem göz önünde bulundurulduğunda onun yalnızca ölçülülük denilen huya iye olduğu söylenebilir. Fakat aynı karakter erdeminin başka bir kısmı yani cinsellik düşünüldüğünde, burada bir bir-öteki-ile-birarada-olma söz konusudur. Bu durumdan alınması gerekenden çok pay almayan kişi de ölçülüdür ama onun yalnızca ölçülü değil de bununla birlikte (genel anlamda) adil de olduğu söylenmelidir. Çünkü erdemi, bu karakter erdemini (ölçülülüğü) *pros heteron* kullanmıştır. Karakter erdeminin *pros heteron* düşünülecek kısımları yasada da yer almıştır. Nitekim “yasa, yiğit insanın yaptıklarını –örneğin siperi terk etmemeyi, kaçmamayı,

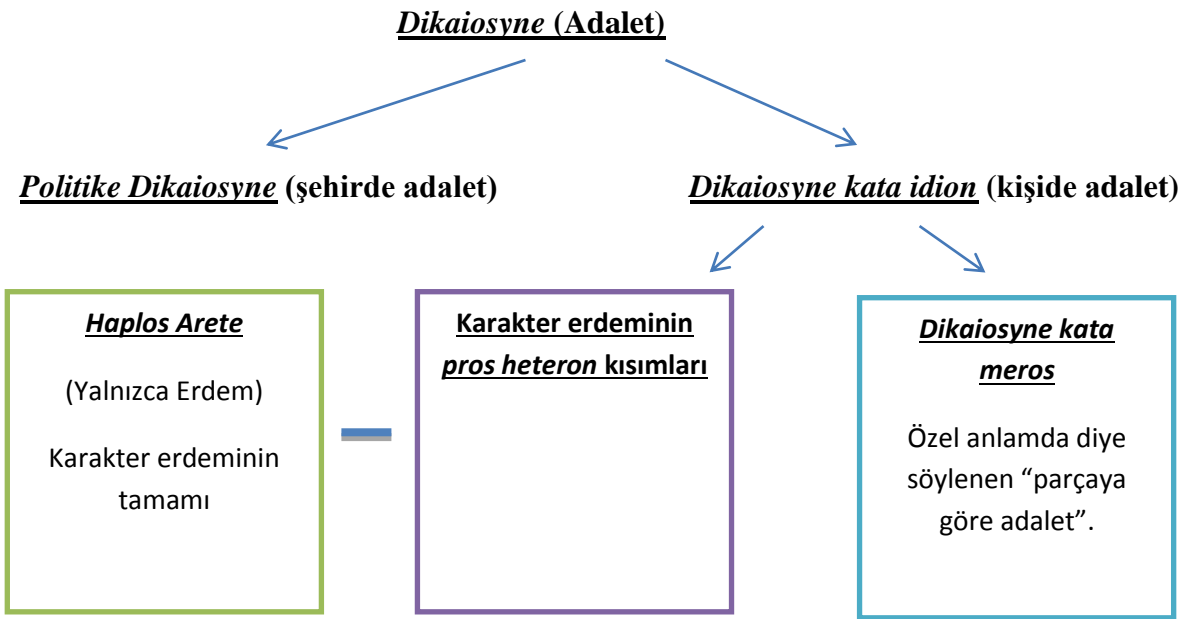
⁴ Nitekim adaletin *pros heteron* olması hem bir öteki kişi hem şehir (*polis*) hem öteki hayvanlar (*zoa*) ve hem de bitkiler (*phyteuta*) için söz konusu olabilir.

⁵ Bir öteki şey ya da kişi ile ilgili diye düşünülebilecek kısımları.

⁶ Bu yemenin ne kadar olması gerektiği ancak her tek durumu inceleyen akli başında (*phronimos*) kişi tarafından belirlenebilir.

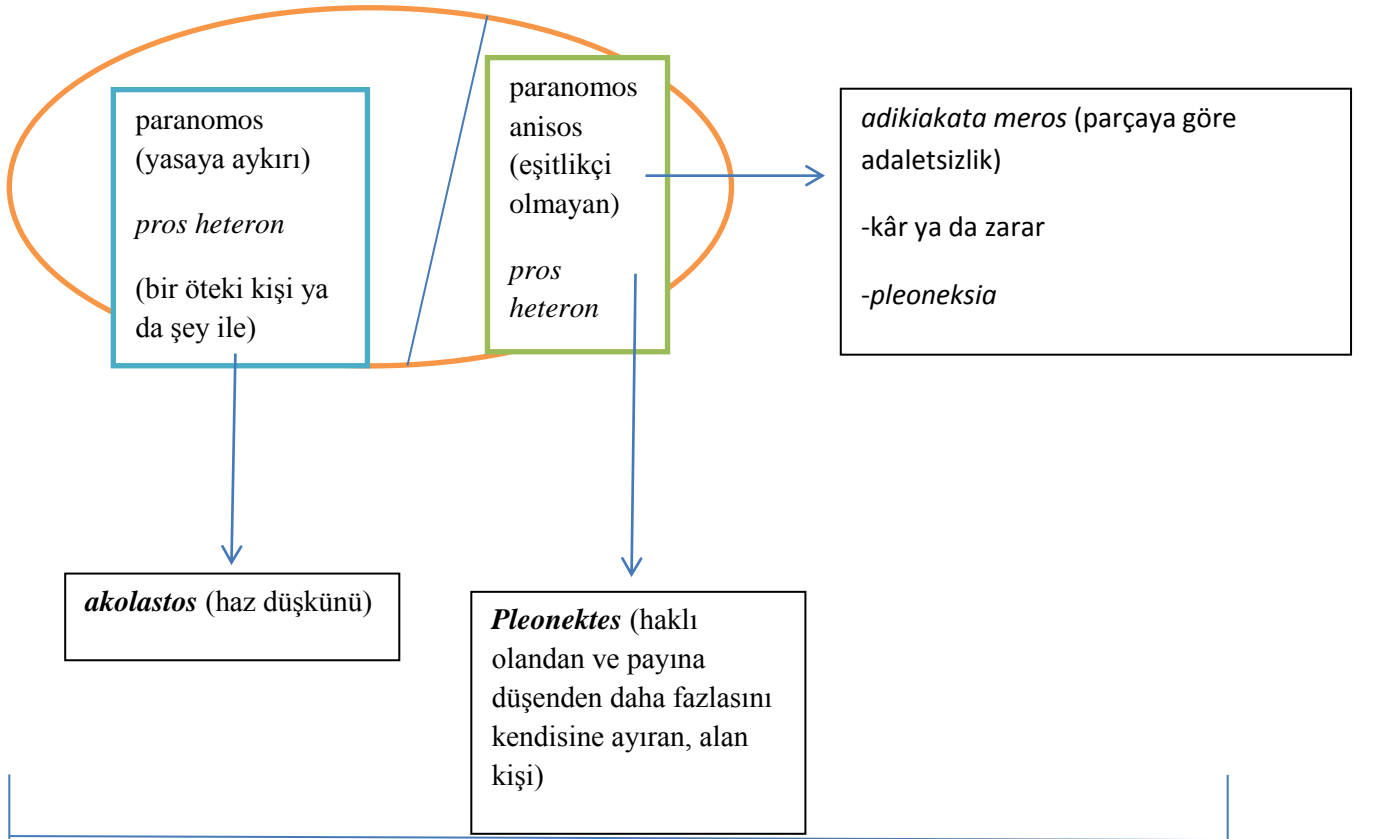
silahları bırakmamayı-, ölçülü insanın yaptıklarını yapmayı –örneğin zina yapmamayı- buyurur” (Aristoteles, 2007, 1129b 23).

Tablo 1: *Dikaiosyne* ile *arete* arasındaki fark

Dolayısıyla “adalet erdemin bir parçası değil, erdemin bütünüdür” (Aristoteles, 2007, 1129b 23). Yani adalet, karakter erdemlerinden başka; ayrıık diye düşünülecek bir huy değildir. Tam tersine o, karakter erdeminin tamamının içine gömülüdür. Onu çok-anlamlılığı içinde buradan çıkartmak gerekir. Bunu yapmada ise karşıt olan huy yani adaletsizlik yardımcıdır.

Tablo 2: *adikia* (adaletsizlik)

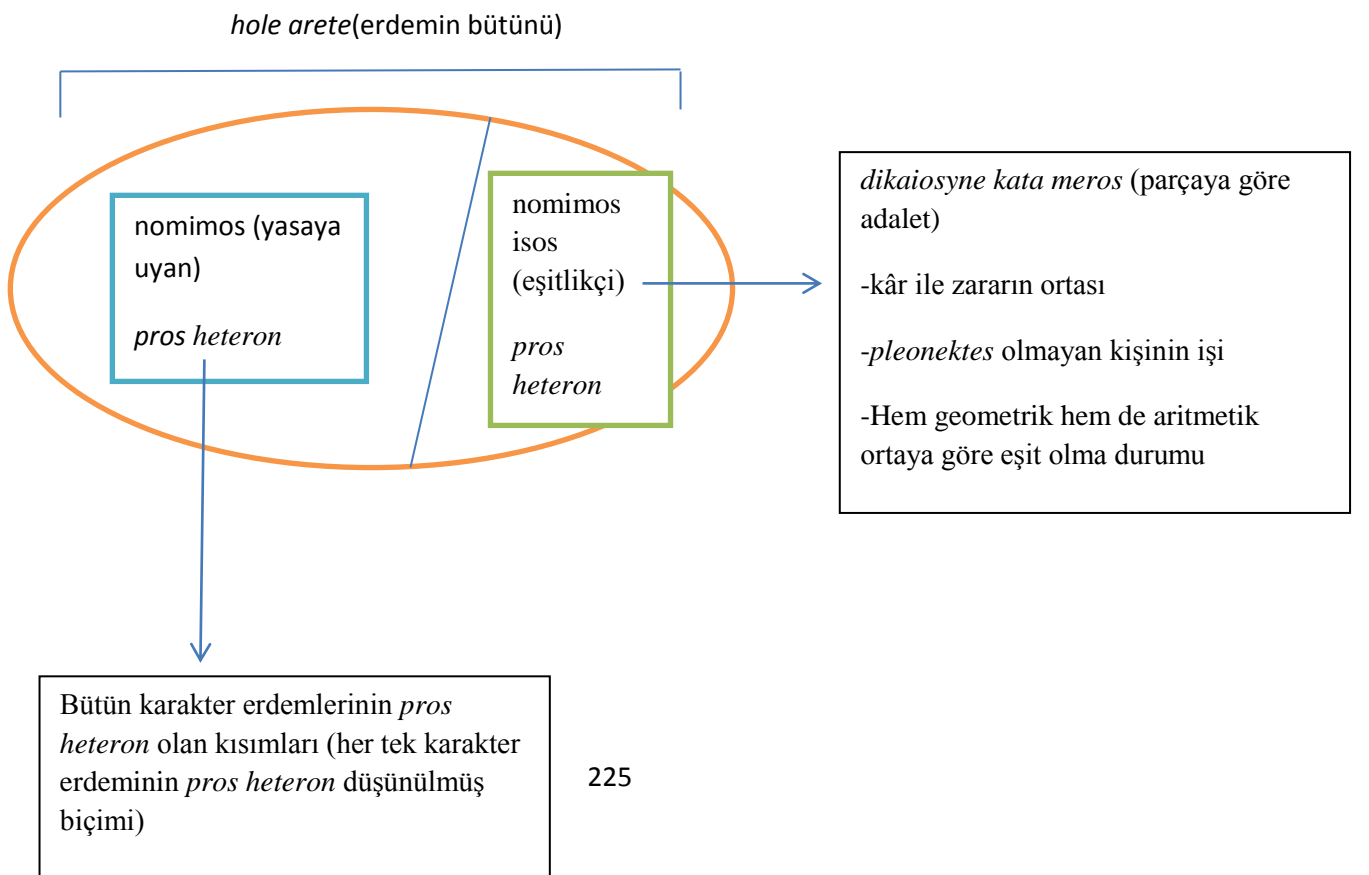

adikia hos hole kakia pros heteron

(bir öteki şey ya da kişi ile ilişkili diye düşünülecek erdemsizliğin bütünü olarak adaletsizlik)

Tablo 3: *dikaiosyne* (adalet)

Dikaiosyne: teleia arete pros heteron

(adalet: bir öteki kişi ya da şey ile ilgili tam erdem)

Tıpkı adaletin erdemin parçası değil de bütünü olduğu gibi onun karşıtı olan adaletsizlik de erdemsizliğin (*kakia*) bütünüdür. Adaletsizliği de *kakia*'lar arasından ayıklamak gerekir ve bu da *kakia*'ların *pros heteron* olanlarını *kakia*'ların tamamından çekip çıkartmak ile olur. Tam adaletsizlik yasaya da aykırı olandır. Yine bunun altına düşen bir başka adaletsizlik türü ise *adikia kata meros*'tur (parçaya göre adaletsizlik). Burada iş gören kişi haklı olandan ve payına düşenden daha fazlasını almakla eşitliğe aykırı davranır (*anisos*). Fakat *pros heteron kakia*'ların tamamında ve bütün türlerinde eşitliğe aykırı olmadan söz edilemez. Sözgelimi haz düşkünlüğü denilen *kakia*'nın (yanılgı) *pros heteron* biçimi olan cinsellik söz konusu olduğunda burada aşırıya kaçma genel anlamda adaletsizliğe girebilir ama eğer bir "kazanç", "çıkar" var ise özel anlamda ve parçaya göre adaletsizlik ile ilişkilidir. Bu kazanç paraya, mal-mülke (*khremata*), güvenceye (*soteria*) ya da ün, şan, şöhret, onura (*time*) ilişkin olabilir (Aristoteles, 2007, 1130b 3).

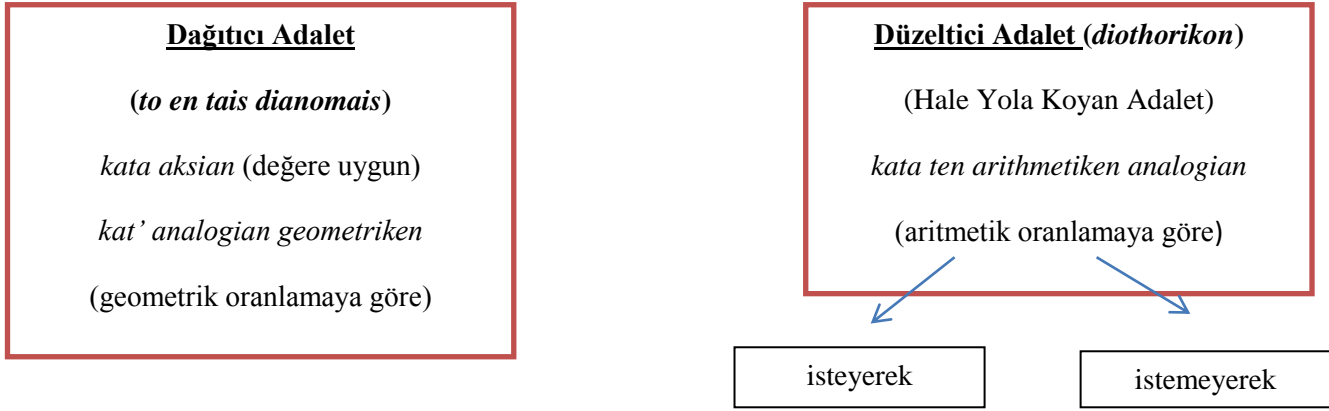
Eylemde bulunan kişi bu eylemi bir kazanç sağlamak için yapıyorsa o halde bu durum *adikia kata meros*'a işaret eder. Eğer yalnızca huyundan ötürü yapıyor ise, sözgelimi bir çıkar elde etmek peşinde değil, yalnızca haz düşkünü ise, onun parçaya göre adaletsiz yani *pleonektes* (payına düşenden daha fazlasını alan ve bununla bir ötekini zarara uğratan) olduğu söylenemez.

Parçaya göre adalet (*dikaiosyne kata meros*) söz konusu olduğunda ilkin dağıtıcı, ikincileyin düzeltici adaletten söz edilir. Nitekim "adaletli şeylerde eşit olan, birincileyin değere göre, ikincileyin niceliğe göredir" (Aristoteles, 2007, 1159b 30).

Tablo 4: Parçaya göre adaletin kısımları

Dikaiosyne kata meros (Parçaya Göre Adalet)

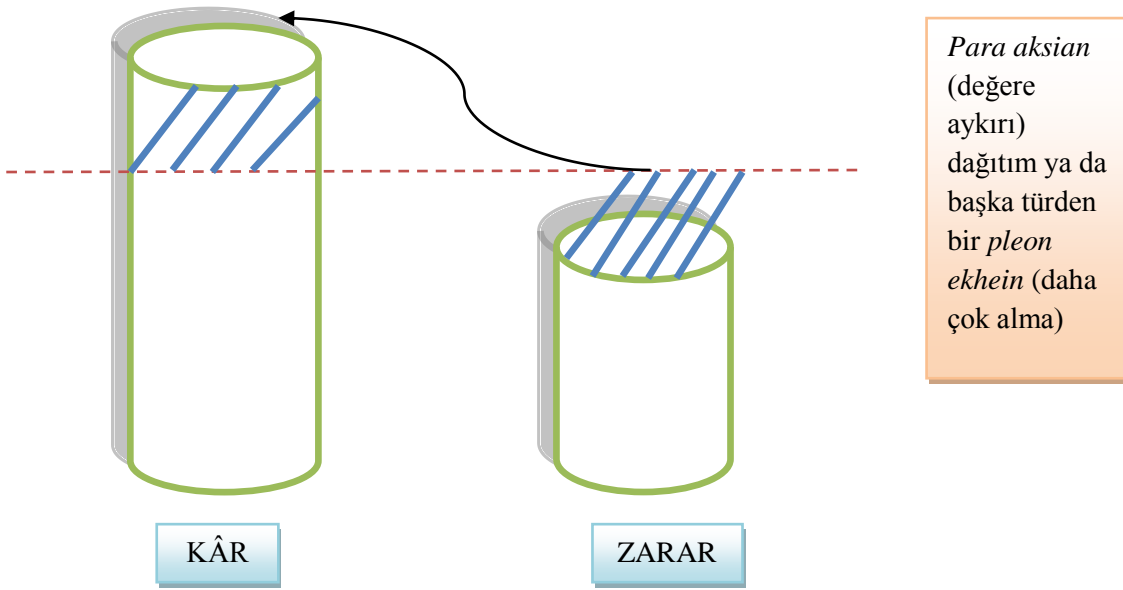

Dikaiosyne kata meros eşitliğe uygun olandır ve bu eşitliği tutturmak ortaya isabet etmektir. Nitekim adalet [de] bir karakter erdemidir ve bir *mesotes*'tir (orta olan). Adaletin hem eksikliği hem de aşırılığı adaletsizliktir. Bunlardan aşırılık diye düşünülen adaletsizlik, adaletsizlik eden kişinin işini imler ve ortaya daha uzaktır. Eksiklik olan adaletsizlik ise tek tek durumlar gözetildikte ilineksel olarak daha kötü bir duruma işaret edebilmesine rağmen ortaya daha yakındır. Kişi çok büyük bir adaletsizliğe maruz kalmış olabilir ve durumu adalet denilen ortaya çok uzak olabilir. Ama bu uzak olma asıl anlamda değil ilinekseldir; adaletsizliğe maruz kalanın durumu adaletsizlik edenin durumuna yeğlenecek bir şeydir. Bunun niçin böyle olduğu, adil kişinin en büyük adaletsizliklere, işkencelere maruz kalsa da niçin adaletsiz kişiyle karşılaştırıldığında daha iyi bir durumda olduğu sorulabilir. Adil kişi "orta"ya uygun yapıp etmeleri ile "insan"dan çokça pay almakla ve yapısını, *dynamis*'lerini amacını içinde taşır biçimde kurmakla, "insan"dan çok az ya da hiç pay almayan, ideası (görünüşü) insan olan ama *eidōs*'u (neliği) insan ile hiçbir tarzda örtüşmeyen adaletsiz kişiden çok daha iyi durumdadır (Plato, 2007, Book IX).

Parçaya göre adalette "orta"yı; "eşit olan"ı tutturma bir *analogia* (oranlama) işidir ve iki biçimde söylenir. Bunlardan **ilki** eldeki dağıtılacak olanın hem kendisi hem de bu dağıtılacak şeyin kendilerine dağıtılacağı, pay edileceği kişilerin durumu incelenerek kurulan bir oranlamadır. Nitekim bir elmayı bir atlete ve bir çocuğa eş pay etmek (Aristoteles, 2007, 1106b 2-7) her durumda elmanın 1/2'sini atlete, kalan 1/2'sini de çocuğa vermek demeye gelmez. Çocuğun yeme kapasitesine ilişkin katsayı ile atletin yeme kapasitesine ilişkin katsayı belirlenip eldeki elmayı bölmek ve parçaları pay etmek eşitliğe uygun olandır.

Eğer bu orantı gözetilmeden *para aksian* (değere aykırı) bir dağıtım yapıldıysa yani taraflardan biri payına düşeni alamadıysa ve diğer taraf haksız biçimde karda ise, eşitliğe aykırı olan bu durumu düzeltebilmek için yargıca gitmek gerekir. “Nitekim yargıca gitmek adalete gitmek demektir” (Aristoteles, 2007, 1132a 19). Yargıç şu belli alışveriş ile ilgili olarak tarafların duruma bakar ve eşitliğe aykırı durumu saptar. Haksız biçimde kara geçenin bu karını ondan alıp, durumu daha aşağıda olan yani zararda olana ekler; her ikisinin durumunu alışverişten önceki duruma yani eşitliğe uygun olana getirmeye çabalar. Bunu yapmada yani eşitliği yeniden sağlamada ortayı tutturabilmek için kimileyin haksız yere kara geçene ceza da verebilir.

Tablo 5: Düzeltici Adalet

Bu durumu düzeltebilmek; zarara uğrayan kişinin durumunu ortaya çekebilmek kimi adaletsizlikler (sözgelimi öldürme, tecavüz vb.) söz konusu olduğunda çok da kolay değildir. Nitekim öldürülen ya da tecavüze uğrayan kişinin durumunu bu *interaction*'dan önceki durumuna getirmek mümkün olmayabilir. Bu durumda da yargıç sanki eşitlik tam biçimiyle sağlanacakmış gibi iş görür; karşısındakini zarar uğrattığından ötürü durumu yukarıda diye düşünülen kişinin bu durumunu aşağıya çekebilmek, zarara uğrayanın da durumunu mümkün olduğunca ortaya getirebilmek için çabalar.

Yargıç tek tek durumları yasaya göre değerlendirmede ve yasa metni içinde yolunu bulmada bir uzman gibidir. Tek tek durumların hangi yasa ile açıklanabileceğini çıkartmada yetkindir. Fakat yasa, yapısı gereği “genele ilişkin konuşur” (Aristoteles, 2007, 1137b 10-15). Yargıcın karşısına ise bu genelin altına düşmeyecek bir tek durum gelebilir. Nitekim *praksis*’ler biriciktir ve kişilerin *praksis*’leri “olduğundan başka türlü de olabilir”. Yargıç yasanın açıklamadığı bu *praksis* ile karşı karşıya geldiğinde ortaya yeni bir değerlendirme ilkesi koyabilir. “Sanki yasa koyucu oradaymış gibi iş görür”; ilkeleri yeniden değerlendirir. Bu türden bir yargıç yasada eksik olanı tamamlamakla, karşılaştığı biricik durum söz konusu olduğunda adil olanı “korur”; yaptığı iş “genel olması nedeniyle yetersiz kaldığı yerde yasayı düzeltmek[tir]” (Aristoteles, 2007, 1137b 27).

Aristoteles bu çok özel yargıcı “*epieikes*” (doğru kişi) diye adlandırıyor. *Epieikeia* (doğruluk), “yasa koyucunun genel olarak konuşmakla atladığı ve yanıldığı yerde eksik olanı düzeltmek, yasa koyucunun eğer kendisi orada bulunsaydı, söyleyeceği şeyi söylemek ve eğer bilseydi, yasasına koyacağı şeyi yapmaktır” (Aristoteles, 2007, 1137b 20-24).

Adalet tartışmasına başlangıç olan *endokson* (genel kanı) bu yazının başında belirtilmişti. Bir yaygın kanı diye düşünülecek bu *endokson*, *dialektike* ile sınılandıktan ve pek çok başlangıç noktası elde edildikten sonra adaletin ne olmadığı (Sözgelimi karşılık verme olarak Rhadamanthys’ün adaleti⁷) ve ne olduğu sağlam biçimde ortaya koyuldu. Buna göre “adalet adil insanın ‘adaletli şeyleri tercih ederek yapan ve gerek başkasıyla ilişkisinde kendine, gerek biriyle ilişkisinde başkasında, tercih edilen şeyi kendisine daha çok diğerine daha az, zararlı olan şeyi de bunun tam tersi olacak şekilde paylaştırmayan, hem kendisinin hem de bir başkasının başka biriyle ilişkisinde oranlayarak (*kat’ analogian*) eşitçe paylaştıran insan şeklinde tanımlanmasını sağlayan şeydir. Adaletsizlik ise tam tersine adaletli olmayı tercih eder. Bu da yararlı ve zararlı olanın orana aykırı olan fazlalığı ve eksikliğidir” (Aristoteles, 2007, 1134a 1-10).

İki aşırılığın (*hyperbole*) ortası olarak adalet, iki *kakia*’nın ortası olan bir karakter erdemi değildir. O bir *kakia* olan adaletsizlik ile, adaletsizliğe işaret eden bir durumun ortasıdır. Bunlardan *kakia* olan adaletsizlik yerilir ve ortaya çok daha uzaktır. İki *kakia*’nın ortası olmayan bu karakter erdemi ikincileyin, kâr ile zararın tam ortasına işaret eder; bunlardan ne birine ne de ötekine daha yakındır. Dolayısıyla orta olma adalet söz konusu olduğunda çok özel bir anlamda kullanılır (Aristoteles, 2007, 1134a 1). Burada *heksis*’in çok-anlamlılığı gözden kaçırılmamalı.

⁷ Yapılana aynı tarzda karşılık verme düzeltici adalet girmez nitekim bunda *para aksian* (değere aykırı) bir taraf vardır.

Adalet kendi başına alındığında bir *heksis* (durum) olarak, eksiklik olan adaletsizliğe daha yakındır denilebilir. Adaletle ilişkin iki yanılığdan her ikisini de durum olarak alırsak adalet bu iki yanılığın tam ortasında diye düşünülmelidir ama eğer birini *kakia* olarak yani huy olarak ötekini de durum olarak alırsak eksikliğe yakın diye düşünülmelidir.

Adaletin kendisi de kendi başına bir ortadır; kâr ile zarar göz önünde bulundurulduğunda o, bu ikisinin tam ortasıdır. Dolayısıyla “adalet de bir ortadır, ama öteki erdemlerin olduğu şekilde değil; o, orta olanın özelliğidir.” (Aristoteles, 2007, 1133a 34).

Nikomakhos'a Etik'te adalet tartışmasında ilkin ve kapsamlıca ele alınan *politike dikaiosyne* (şehirde adalet) değil *kata idion dikaiosyne*'dir (kişide adalet). Şehirde adalet, adaletin önde gelen anlamı yani kişide adalet belirlendikte açıklanabilir; ve bir *polis* için adil olanın (*politikon dikaion*) ne olduğu ve *koinonia*'nın (başkalarıyla-birarada-olma) *teleion* (tam) kurulmasında ne gibi bir işlevi olduğu sorusu daha sonradan “*Politika*” adı verilen bir başka yapıtta ve tartışmada ayrıntıda ele alınacaktır.

Bir *polis*'in adil olabilmesi için bu *polis*'te yaşayan kişilerin özgür olmaları⁸, hem aritmetik hem de geometrik ortalamaya göre eşit olmaları yani şehirde dağıtılacakların *kata aksian* (değere uygun) dağıtılması ve hiçbir kişinin yargıca gitmeye gerek duymayacak durumda olması yani zarar uğramamış olması gerekir (Aristoteles, 2007, 1134a 27). Dahası *polis*'te biri-birileri ile birlikte bu dünyaya sahip olan kişilerin “kendilerine yeter olmayı amaçlayan bir yaşamı paylaşmaları” (Aristoteles, 2007, 1134a 27) gerekir.

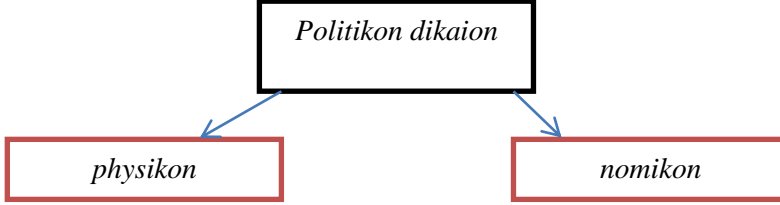
Kendine yeter olma (*autarkeia*) burada finansal olarak kendi yaşamını başkalarından bağımsız sürdürebilen kişinin işini imlemez. *Autarkes* (kendine yeter olan) kendi eylem ilkelerini oluşturmada kendine yeter, yani herhangi bir *ethos*'tan ilke ödünç almağa gitmeyecek biçimde iş görür.

Politikon dikaion söz konusu olduğunda bunun “bir türü doğal bir türü de uylaşımsaldır” (Aristoteles, 2007, 1134b 18). Her iki türü de olduğundan başka türlü de olabilecek olan şeylerle ilgili olduğundan ötürü değişkendir. “Her ikisi de değişken olduğuna göre, başka türlü olabilecek şeylerden hangilerinin doğal bir şekilde, hangilerinin de doğal olmayan bir şekilde, yani yasayla ve uylaşmayla değiştiği açıktır.” (Aristoteles, 2007, 1134b 30).

---

⁸ Aristoteles için bir şehir eğer adil diye düşünülecekse o şehirde köle olmaması gerekir. Eğer bir şehirde köle varsa o şehirde “adalet söz konusu değil, buna benzetilerek adalet denen bir şey söz konusudur.” (Aristoteles, 2007, 1134a 28).

Tablo 6: *politikon dikaion*

Doğal olarak adil olan şeyler *katholou* (genel) olarak hemen hemen her yerde böyledir. Sözelimi hem Sparta’da hem Atina’da hem Megara’da “insan öldürmek” *politikon dikaion*’a aykırı düşer. Şehirde, *nomikon dikaion* diye düşünülenler ise farklı *polis*’lerde başkaca belirlenebilen şeylerdir. Sözelimi New York’ta şu belli suçlama ile gözaltına alınmada kefalet ücreti x dolar iken, Londra’da y dolar karşılığı z pound’dır. Şu belli kimi suçlamalar söz konusu olduğunda kişinin gözaltına alınması pek çok her yerde aynıdır ve *physikondikaion* ile ilişkilidir fakat bu gözaltına alınan kişinin x ya da y miktarda para ile salıverileceği uyuşumla belirlenip şehirden şehire ve yasadan yasaya değişiklik gösterebilir; işte bu *nomikon dikaion*’a ilişkindir.

Peki, hem *nomikon dikaion*’un hemde *physikondikaion*’un eş biçimde değişebilir olması; dahası *physikon dikaion*’un hem değişmez hem değişebilir olması ne demeye gelir?

Physikon politikon dikaion genelde (*katholou*) hemen her *polis*’te benzer biçimde belirlenir fakat *physikon politikon dikaion* yani *polis* içerisinde neyin doğal olarak adil diye kabul edileceği ancak bir politika araştırması ile belirlenebileceğinden ve burada elde edilenlerden beklenecek kesinlik çok belli olduğundan (sözelimi matematik alanındaki kesinliğin burada söz konusu olmayacağı göz önünde bulundurulmalı) nitekim *physikon politikon dikaion* olanlar olduğundan başka türlü de olabilecek şeylerden olduğundan, *politikon dikaion*’un her iki türünün de belli bakımdan benzer tarzda değişken olduğu söylenebilir.

II. Kısım: Adaletle İlişkin Yan-Araştırmalar

Aristoteles adaleti çok anlamlılığında enine-boyuna ele aldıktan ve nedir’ini belirledikten sonra adalet ile ilgili *parergon* (yan) araştırmalara girişiyor. Bunlardan ilki adaletsizlik yapma (*adikein*)

ile adaletsiz olmaya (*adikos einai*) ilişkin; ikincisi ise kişinin kendisine adaletsizlik edip edemeyeceğine ilişkin.

Birinci ele alındıkta, şu söylenebilir: “adaletsizlik eden birinin adaletsiz insan olmaması da olanaklı[dır]” (Aristoteles, 2007, 1134a 16 vd.) ve her zarar görmeye adaletsizlik yapılmış değildir. Aristoteles’e göre bu durum pek çok farklı biçimde oluşabilir.

Bir kişinin yaptığı şeyin bir adaletsizlik olması ama kendisinin [asıl anlamda] adaletsiz olmaması çok anlamda söylenir:

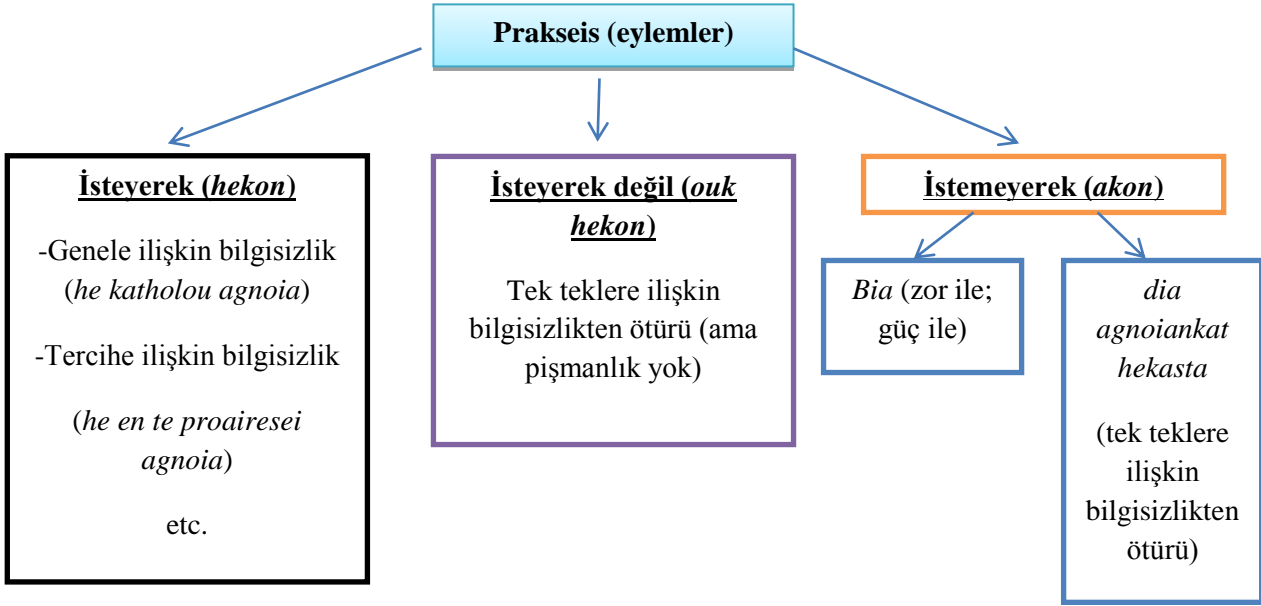
1. İstemedi yapmıştır. Bu da iki biçimde söylenir: *bia* (güç ya da zor ile) ve *dia agnoian kat hekasta* (tek teklere ilişkin bilgisizlikten ötürü).
2. İstemeye istemeye (gönülsüzce) yapmıştır, adil olmaması ilinekseldir.
3. Tercih (*prohairesis*) yoktur; enine-boyuna düşünme (*diabouleuesthai*) yoktur.
4. Öteki *pros heteron kakia*’larla ilişkilidir ama *kata meros* (parçaya göre) yani asıl anlamda adaletsizlik söz konusu değildir. (*akolastos*’tur ama *pleonektes* değildir).
5. *Pathos*’tan ötürü yapmıştır, *kakia*’dan değil.
6. *Kendine egemen olamama* söz konusudur (1051a 10).

1. İsteyerek Yapma –İstemeyerek Yapma

Ethika Nikomakheia’nın üçüncü kitabının ilk kısmında (Aristoteles, 2007, 1110b 20- 1111b 5) Aristoteles eylemlerden hangilerinin isteyerek hangilerinin istemeyerek yapıldığını belirlemek için kimi ayrımlar yapmağa gidiyor. İstemeyerek yapılan isteyerek yapılanlara göre daha az olduğundan (nitekim pek az şey asıl anlamda istemeyerek yapılan diye belirlenebilir) ilkin istemeyerek yapılanları (*akousia*) belirlemeye gidiyor.

Tablo 7: isteyerek yapılanlar - istemeyerek yapılanlar

İstemeyerek yapılanlar iki biçimde (*dikhos*) söylenir: Bunlardan ilki *bia* (güç/zor ile) yapılanlardır. Burada *arkhe* eyleyende değildir (*ouk en to prattonti*). Başlangıcı kişide olmayan bir yapıp etmeye işaret eder. Sözelimi birinin eline silahı tutuşturup zor ile tetiğe bastırmak. Fakat bu “zor”[lama] hiçbir biçimde “psikolojik” bir zorlama değil, düpedüz “fiziksel” bir zorlamadır. “Psikolojik” baskı altında istemeye istemeye yapılanlar da Aristoteles’e göre isteyerek yapılanlara girer. Dolayısıyla isteyerek yapma ile isteye isteye (gönüllü biçimde) yapma ve istemeyerek yapma ile istemeye istemeye (gönülsüzce) yapma arasında bir ayırım olduğunu gözden kaçırmamak gerekiyor.⁹ Nitekim gönülsüzce (istemeye istemeye) yapmaların pek çoğunda *arkhe* kişidedir. *Arkhe* kişide ise yani eylemin başlatıcısı kişinin kendisi ise kişi olarak halinde özgürdür denilebilir.

İstemeyerek yapılanlar, ikincileyin, çok özel bir anlamda düşünülen bilgisizlikten ötürü (*diaagnoian*) yapılanlardır fakat her bilgisizlikten ötürü eyleme isteyerek yapma diye düşünülemez. Bilgisizlikten ötürü eyleme üç biçimde söylenir ve bunlardan yalnızca birinin bir türü istemeyerek yapma olarak kabul edilebilir.

Bilgisizlikten ötürü yapılanlardan biri genele ilişkin bilgisizliktir (*he katholou agnoia*). Bu tür bilgisizlik kişide cehalet göstergesidir ve “yerilir” (Aristoteles, 2007, 1110b 35). Sözelimi silahla “oynayan” yetişkin kişinin silahı birine doğrultup tetiği çekmesi daha sonra da şaşırıp üzülmeye ve silahın öldürmeye yarayan bir alet olduğunu hiçbir biçimde bilmediğini iddia etmesi bu duruma örnek diye verebilir. Fakat burada öğrenmek kişinin elinde idi ve bu gibi şeyleri “bilmek” (*eidenai*)

⁹ Aristoteles metinlerinde bu ayırımı yapıyor fakat her biri için değişik bir sözcük kullanmadığından ötürü; kendisine dikkat etmeksizin pek çok *aporia*’nın çözülemeyeceği bu ayırımın ortaya koyulması metni deşen okuyucuya kalıyor.

gerekir. Başlangıç kişinin kendisindeydi ve öğrenmemeyi seçen de kişinin kendisidir. Dolayısıyla bu durum istemeyerek yapmaya girmez dahası bu kişi cehaletinden ötürü, bilinmesi gereken bu son derece basit şeyi bilmemesinden ötürü kınanır.

Bilgisizlik, ikincileyin, tercihe ilişkin olabilir (*he en te proairesei agnoia*). Burada sorun kişinin tercihindedir nitekim o “‘insan’ nasıl eyler?” sorusuna verilecek *kata logon* yanıtı göre eylememiştir ve bir *kakia* (erdemsizlik) sahibidir. Bilmediği şey her nasıl eyliyorsa böyle eylememek gerektiğidir. Silahın öldürmeye yarayan bir araç olduğunu bilerek ama “insan olan hayvanları ve benzer biçimde insan olmayan hayvanları öldürmemek gerektiğini” bilmeyerek, enine boyuna düşünmeyi sonralayan bir tercih ile silahı eline alıp birini vurur. Tercihe ilişkin bilgisizlik, kişide *kakia* (erdemsizlik) göstergesidir ve burada çoklukla pişmanlık olduğundan söz edilemez.

Üçüncüleyin ve son olarak tek teklere ilişkin bilgisizlikten (*he kath' hekasta agnoia*) söz etmek gerekir. Tek teklere ilişkin bilgisizlik eylemin gerçekleştiği anda, kişinin fark etmesinin mümkün olamayacağı bir şeyi fark edememesini imler. Sözgelimi eskrim oyununda, tarafların oyundan önce her türlü önlemi almış oldukları; koruyucu kıyafetlerini giydikleri; kılıçlarının ucundaki topun sağlam biçimde tutturulmuş olduğunu kontrol ettikleri varsayıp, oyuna başladıktan sonra, oyunun hızı ve hamlelerin birbiri ardına gelişmesi hesaba katıldığında taraflardan birinin kılıcının ucundaki topun, kendisinin fark edemeyeceği biçimde düşmesi ve bir sonraki hamlede karşısındaki oyuncuyu yaralaması buna örnek diye verilebilir. Burada karşısındaki oyuncuyu bu şekilde yaralayan taraf şaşırır ve böyle bir şeyin olmamış olmasını diler (pişmanlık) ise bu eylem istemeden yapılmıştır (*akon*) denilebilir. Eğer eylem olup bittikten sonra üzüntü duymuyorsa, ya da bu olayın olmuş olmasını problem etmiyorsa “istemeden yaptı” denilmez ama eylemin yapıldığı ana bakıldığında isteyerek yapmış da değildir. O halde ona “ötekinden farklı olduğundan –‘isteyerek yapmadı’ (*ouk hekon*) denebilir” (Aristoteles, 2007, 1110b 24).

İşte tek teklere ilişkin bilgisizlikten ötürü o eylemi gerçekleştiren ve eylem olup bittikten sonra da pişmanlık duyan kişi istemeden yapmıştır. İstemeden yapmış olan, adaletsizlik eden (*adikein*) kişi, [asıl anlamda] *adikos* değildir.

2. İstemeye istemeye (gönülsüzce) yapma

İkincileyin, eğer kişinin eylemine “hoş olan” eşlik etmiyorsa, yani yaptığını istemeye istemeye, gönülsüzce yapıyorsa; sözgelimi emanet aldığı bir kolyeyi geri vermesi gerektiği zaman, geri

vermesi gerektiği kişiye geri veriyor ama bunu istemeye istemeye yapıyorsa asıl anlamda adil değildir. Benzer biçimde bir tehdit ya da baskı altında kalan kişi (sözgelimi şu belli kişiyi öldürmezse kendisinin öldürüleceği tehdidi ile karşı karşıya kalan kişi) de kendisiyle ilgili bir baskı altında olduğu bu eylemi istemeye istemeye ama isteyerek gerçekleştirmiştir. Burada da kişi asıl anlamda adaletsizdir denilemez. Nitekim asıl anlamda adaletsiz olabilmesi için hem isteyerek hem de isteye isteye yapmış olması gerekir. İstemeye istemeye (gönülsüzce) yapılanlarda adil olma ya da olmama ilinekseldir (Aristoteles, 2007, 1135b 5).

3. Tercihin (*prohairesis*) ve enine-boyuna düşünmenin (*diabouleuesthai*) kendilerine eşlik etmediği yapıp-etmeler

Kendisi hakkında enine boyuna düşünmeden ve bir tercihte bulunmadan gerçekleştirilen edimlerle iş gören kişinin de asıl anlamda adaletsiz olduğu söylenemez. *Phantasia*'ları peşi sıra giden ama *logos*'unu izlemeyen kendine egemen olamayan kişi buna örnek diye verilebilir. Nitekim her kendine egemen olamayan kişi böyle değildir.

4. *Pleoneksia* içermeyen *pros heteron kakia*'larla birlikte giden eylemler

Kişi bir adaletsizlik ediyor olabilir ama bu adaletsizlik *kata meros* diye düşünülen asıl anlamda adaletsizlik olmayabilir; eylem öteki *pros heteronkakia*'larla ilişkilidir. Dolayısıyla *pleon ekhein* ya da bir çıkar söz konusu değildir ama yapılan şey *dikaion* (adil, doğru) değildir. Sözgelimi verilmesi gereken kişiye verilmesi gereken miktarda parayı, verilmesi gereken zamanda vermeyen kişi bir adaletsizlik yapıyordur (*adikein*) ama asıl anlamda adaletsiz (*adikos*) değildir.

5. *Pathos*'tan ötürü diye düşünülen yapıp etmeler

Tercihin olmadığı ama bununla beraber bir *pathos*'un (duygulanım) kendilerine eşlik ettiği eylemlerle iş görenler de adaletsizlik ediyor (*adikein*) olabilirler ama asıl anlamda adaletsiz (*adikos*) değillerdir. Sözgelimi öfke ile birisine vuran biri ile enine boyuna düşünüp tercih ederek (huyundan ötürü) birine vuran birinin durumu aynı değildir. Berikinde eylemin başlangıcında tercih vardır, ötekisinde ise eylemi başlatan bir duygulanımdır yani öfkedir. Öfkelenen kişi eğer kime, nasıl, ne

zaman ve ne kadar öfkelenmesi gerektiğini bilen kişi ise ve öfke ile birine vurmuş ise o, vurduğu kişiye vurmakla bir adaletsizlik yapıyordur ama asıl anlamda adaletsiz değildir. Eğer öfkesi yersiz ise bu, onda karakter erdemine ilişkin bir başka eksikliğe işaret eder.

6. Kendine Egemen Olamayan Kişiler

Genele ilişkin önermeyi sağın kurmuştur, isteyerek eyler ama tek teklere ilişkin önerme onda ya yoktur ya da ona etkinlik halinde bakıyor değildir (1147a 5). Pişmanlık vardır.

İkincileyin kişinin isteyerek adaletsizlik görüp göremeyeceği ile kişinin kendisine adaletsiz edip edemeyeceği soru konusu ediliyor (Aristoteles, 2007, 1136a 10-1137a 30 ile 1138a 5- 1138b 18). Buna yanıt vermede ilkin şu ayrımlara dikkat çekmek zorunlu:

Tablo 8: *adikein*, *adikia* ve *ta adika poiein*

<i>adikein</i>	→	Adaletsizlik etmek (doing injustice)
<i>adikia</i>	→	Adaletsizlik (injustice)
<i>Ta adika poiein</i>	→	Adil olmayan şeyler yapmak (doing unjust things)

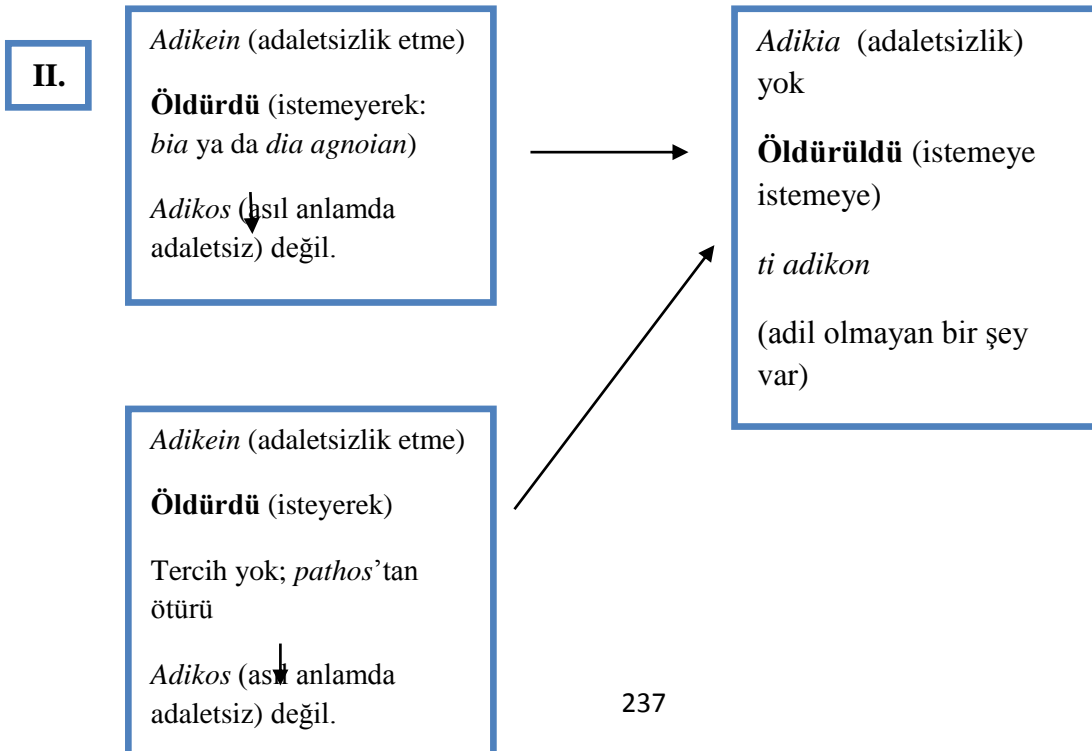
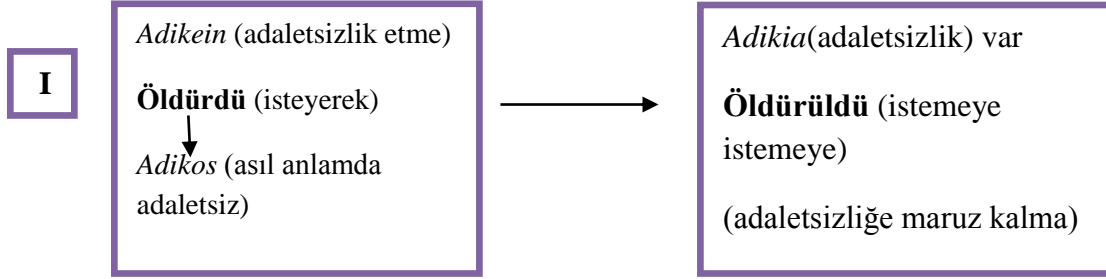
- I. “Adaletsizlik eden birinin adaletsiz insan olmaması da olanaklı olduğuna göre (*epei d’ estin adikounta meto adikon einai*), kişi ne tür adaletsizlik yaparsa, artık her adaletsizlik çeşidi açısından adaletsiz insan [...] olur?” (Aristoteles, 2007, 1134a 18).

“Adaletsizlik yapıyor ama adaletsiz değildir (*adikei men oun, adikos de ou*); örneğin hırsız değildir ama hırsızlık yapıyor” (Aristoteles, 2007, 1134a 21).

- II.** “...[B]unlar adaletsizlik etmiyor, adil olmayan şeyler yapıyor.” (Aristoteles, 2007, 1136b 32) (*ouk adikei men, poiei de taadika*)
- III.** Adaletsizliğe maruz kalanlar varsa, adaletsizlik etme (*adikein*) de vardır, ama adaletsiz yapıp etmelerin hepsinde adaletsizliğe maruz kalma yoktur. (Aristoteles, 2007, 1134a 32).

Aşağıdaki tabloda yukarıda yapılan alıntılardaki ayırımların her birine ilişkin kimi örnekler verilmiştir:

Tablo 9:

Adaletsizlik eden (*adikein*) kişinin aynı zamanda adaletsiz olmamasının mümkün olabildiği yukarıda ayrıntıda gösterildi. Tablo 9-II de bu durumu yeniden özetliyor.

Kişinin asıl anlamda adaletsiz (*adikos*) ve asıl anlamda adaletsizlikten (*adikia kata meros*) pay alıyor diye düşünülebilmesi için (1) hem isteyerek, (2) hem isteye isteye yapması, (3) enine boyuna

düşünüp (*dia-bouleuesthai*) tercih (*prohairesis*) etmesi, (4) hakkına düşenden daha fazlasını alarak (*pleon ekhein*) eşitliğe aykırı iş görmesi (*anisos*) ve (5) bunlarla birlikte karşısındaki kişinin de gerçekleştirilen eyleme maruz kalmayı istememesi gerekir. Bunlardan birinin eksik olması kişinin asıl anlamda adaletsiz olmadığına işaret eder; bunlardan sonuncusunun (5) eksik olması ise kişinin hem adaletsiz olmadığına hem de adaletsizlik edilmediğine (*adikein*) işaret eder.

Dolayısıyla tablo 9. III'e dikkat edildikte şu söylenebilir: “biri isteyerek zarar görebilir ve adil olmayan şeylere maruz kalabilir, ama hiç kimse isteyerek adaletsizliğe uğramaz” (Aristoteles, 2007, 1136b 6). Bu da iki biçimde söylenir. İlk adaletsizliğe uğramak *epi hemin* (bize bağlı) değildir, bizim başlatacağımız; *arkhe*'nin bizde olduğu bir duruma işaret etmez dolayısıyla bizim istememizle bir ilgisi yoktur. İkincileyin hiç kimse isteye isteye bir adaletsizliğe maruz kalmaz. Eğer yapılan adaletsizlik ise zaten *para ten boulesin* (kişinin isteğine aykırı) gerçekleşmiştir. Kişi eğer istiyorsa, isteye isteye orada bulunuyor ve katlanıyorsa/maruz kalıyorsa (*paskhein*) ortada bir *adikia* (adaletsizlik) olduğu söylenemez. Sözelimi haz düşkünlüğünden ötürü boğazının kesilmesini isteyen kişi bir adaletsizliğe uğruyor değildir; o, yalnızca zarar görüyordur ve adil olmayan şeylere maruz kalıyordur. Boğazını kesen de asıl anlamda adaletsiz (*adikos*) değildir, yalnızca adil olmayan şeyler yapıyordur (*tadika poiein*). Kendine egemen olamayan kişi (*akrates*) de genele ilişkin bilgiye iyedir, yani şu şeyin zararlı bir şey olduğunu düşünüyordur ama kendi biricik durumunda şu şeyin kendisi için [de] zararlı olduğunun ayırında değildir.

Aynı akıl yürütme ile kişinin kendi kendine adaletsizlik edemeyeceğini ama yalnızca zarar (*blabe*) verebileceğini de kavrarız. Nitekim kişinin kendisine adaletsizlik edebileceği varsayılırsa, kişi adaletsizlik etmekle (*pleon ekhein*) kara geçer, ama adaletsizlik ettiği kişi kendisi olacağından aynı eylemle ilgili olarak aynı anda zarar da görmüş olur (Aristoteles, 2007, 1138a 18). Oysa kişinin kendisine zarar vermesinde ne bir adaletsizlik vardır ne de bir kar. Burada yalnızca kişinin kendisine adil olmayan şeyler yaptığı (*tadika poiein*) ve *arkhe* kendisinde olduğundan ötürü de isteyerek yaptığı söylenebilir.

SONUÇ

İnsanlar adaletsizlik etmenin onların elinde olduğunu sanırlar, bunun için de adil olmanın da kolay olduğunu düşünürler. Oysa böyle değildir; nitekim komşunun karısı ile birlikte olmak, yanındaki birine vurmak, birinin eline para sıkıştırmak kolaydır ve kişilerin elindedir, ama belirli

bir huya sahip kişiler olarak bunları yapmak ne kolaydır ne de onların elindedir (Aristoteles, 2007, 1137a 1-9).

Herhangi bir eylemi gelişigüzel tarzda yapmak kişiyi asıl anlamda adaletsiz kılmayabilir. Kişi eğer belli bir durumda ise, yani bir *heksis*'i kendine kurmuş ise onun kendindeki bu *heksis* ile *katholou* (genel) olarak belli tarzda eyleyeceğini söyleriz. Tıpkı “sağlı[ğın] ancak sağlıklı şeyler yapmaya” (Aristoteles, 2007, 1129a 15) götürmesi gibi.

Kişinin kendisinde belli bir *heksis*'i kurması da kolay değildir. Belli bir *heksis*'i o kişide kuracak belli birden çok eylemle o *heksis* kurulur. Dolayısıyla adil kişinin belli bir durumda birdenbire asıl anlamda adaletsiz kişiye dönüşüvermesi beklenmez.

“Aynı şekilde adaletli şeyleri ve adaletsiz olan şeyleri bilmek için hiç de bilge olmak gerekmediğini; çünkü yasaların söz ettiği şeyleri anlamının pek güç olmadığını düşünürler (ne var ki adaletli şeyler bunlar değildir, ancak rastlantısal olarak adaletli şeyler oluyorlar)” (Aristoteles, 2007, 1137a 8-13). Adil olan, yasalar eğer gelişigüzel yapılmadı ise yasa ile örtüşebilir. Ama yasa yapısı gereği genele ilişkin konuştuğu için adil olan her tek durumda yasaya uygun olan ile örtüşmeyebilir.¹⁰ Dolayısıyla adil olan şeylerin neler olduğunu kavramak görece yetkin tarzda hazırlanmış yasa metinlerini parçaya göre ya da tamamında bilmek (*eidēnai*) demeye asla gelmez. Yasada verilmiş olanı, yasaya uygun olanı kavramada bilgece (bilge: *sophos*) bir şey yoktur. Nitekim yasaya uygun olanı sırf bu yasanın yüzü suyu hürmetine gerçekleştirenler asıl anlamda adil değillerdir.¹¹ Sözelimi yasa emrettiğinden ötürü bir tarzda eylemek ya da bir tarzda eylememek yasa adil olan ile *kata symbebekos* (ilineksel olarak) örtüşüyor olsa bile adil olmayı imlemez. Herhangi bir eylemi gerçekleştirmede ilkin bakılacak olan, yol gösterici olması açısından yasanın kendisi değildir, yapılması gereken ilkin o biricik durumun biricikliğinde değerlendirilmesidir. *Phronimos*'un (aklı başında kişi) yapıp etmesini ise eğer gelişigüzel yapılmamış ise yasa da onaylar.

Yasa emrediyor diye bir şeyi yapan ya da yapmayan ve yalnızca yasada yeri olduğundan ötürü bu tarzda eyleyen kişi ne asıl anlamda adil ne de asıl anlamda adaletsiz olabilir. Nitekim sırf yasada cezası var diye bir insanı ya da insan olmayan hayvanı öldürmemeyi seçen kişi “insan, insan olan ya da olmayan hayvanları öldürmez” ilkesini kavramış ve bu ilke ile, bu ilkedan ötürü iş görüyor

¹⁰ Bu durumunun içinden çıkmaya yetili olan kişinin işi (*epieikeia*) için bkz. Aristoteles, 2007, 1137a 30 vd.

¹¹ Bkz. Yurttaşların cesareti

değildir.¹² O, yalnızca yasada cezası olduğundan¹³ ve bu cezaya katlanmak istemediğinden ötürü bu tarzda eylememiştir. Onun yaptığı yasaya uygun ise, kişi yalnızca ilineksel olarak adaletli olana isabet ettirmiştir denilebilir. Adil olanın ne olduğunu çıkartabilmek ise her tek durumda, “‘insan’ nasıl eyler?” diye sormak ile mümkündür. Bu adil olan Aristoteles’e göre (*to adikon*) güzel olan (*to kalon*) ile de örtüşür. Yani “insan” için ancak şu tarzda eylemek güzeldir ve başkaca eylemek “insan”a; *logos*’unu kurmak olanağına sahip olan tek varolana yakışmaz. Yalnızca olanak halinde iye olduğu bu *logos*’unu kurmadığında, bu varolan öteki hayvanlarla ve bitkilerle ortak olan öteki kimi yetilerini (*dynamis*) etkinliğe dökerek de gün geçirebilir.¹⁴ Bu gibi beklenen (*endekhomenon*) bir durum değerlendirildiğinde orada öteki hayvanlardan çoklukla ve radikal bir tarzda ayrılmayan, ve yaşamını “insan”dan pek az pay alarak geçiren bir varolan olduğu söylenmelidir.

Nitekim insan olmayan öteki hayvanlar için adil olma ya da adil olmama söz konusu değildir çünkü onlarda böyle bir ilke yoktur. “Bir ilke taşımayan kötülük [ise] her zaman daha masumdur, ilke ustur” (Aristoteles, 2007, 1150a 5).

Zoon dynamei logon ekhon (*logos*’a olanak halinde iye olan canlı) eğer eylemlerini gerçekleştirmede öteki *zoon*’ları (hayvanları) *ad hominem* tarzda kaynak gösterecek ise, sözgelimi öteki hayvanları yerken sözgelimi tıpkı kendi gibi, aslanın da etrafındaki hayvanları yediğini söyleyecekse, bu sözümona savı ortaya koyarken örtük kılmaya çalıştığı şu hakikati açıkça dile getirmelidir: *logos*’tan şu belli eylem (hayvan yemek) söz konusu olduğunda hiç pay almıyordur, dolayısıyla insan olmak iddiasında da olamayacaktır. Nitekim insanlar için yaşam etkinlikte, eylemedir (Aristoteles, 2007, 1169b 29) ve böyle sürdürülen bir yaşam, içinde *arkhe*’lerin ve *praksis*’lerin olduğu *bios* değil, olsa olsa *phantasia*’ları (imge) peşinde sürüklenen *zoon*’ların ona iye olduğu *zoe*’dir.

¹² Bkz. Kant’ta *aus pflicht&pflichtmäßigkeit* (ödevden dolayı-ödevine uygun) ayırımı. (Kant, 1999 1. Kısım. 1. Kitap 3. Bölüm s. 90)

¹³ *Epieikes* (doğru) yargıçların yasaya bu ilkeyi ekledikleri bir gelecek umudu ile!

¹⁴ Bkz. *Aisthetike psykhe* (ruhun duyumsamaya yetili yanı) ile *threptike psykhe* (ruhun büyüme-beslenmeye ilişkin yanı).

KAYNAKÇA

Aristoteles (2007) *Nikomakhos'a Etik*, çev. Saffet Babür, 3. Baskı, Ankara: BilgeSu Yayıncılık.

Aristoteles (1999) *Eudemos'a Etik*, çev. Saffet Babür, 1. Baskı, Ankara: Dost Yayınevi.

Aristoteles (1894) *Ethica Nicomachea*, Oxford: Oxford University Press

Aristotle (2002) *Nicomachean Ethics*, çev. Joe Sachs, 1.st edition, Newburyport MA: Focus Publishing.

Heidegger, M. (1995) *Aristotle's Metaphysics [theta] 1-3: On the Essence and Actuality of Force*, (Bloomington: Indiana University Press), Studies in Continental thought.

Heidegger, M. (2010) *Aristoteles Metafizik Theta1-3 Gücün Neliği ve Gerçekliği*, çev. Saffet Babür (Ankara: Bilgesu).

Heidegger, M. (1997) *Vom Wesen der Wahrheit*, 2nd edition. (Frankfurt am Main: Vittorio Klosterman).

Kant, I. (1999) *Pratik Aklın Eleştirisi*, çev. Ioanna Kuçuradi, Ankara: TFK Yayınları.

Plato, *Plato Republic* (1992) trans. by G. M. A. Grube, Indianapolis: Hackett Publishing Company.

Plato (2007) *Republic*, trans. by. Joe Sachs, Newburyport, MA: Focus Philosophical Library.

Plato (1995) *Platonis Opera*, TOMVS IV Tetralogiam 8 Continens, Oxford University Press.